

XIX. Asrın Ortalarında Ankara'nın İktisadi ve İçtimai Yapısı (244 Numaralı Ankara Şer'ıye Siciline Göre)¹

Faruk SÖYLEMEZ

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, fsoylemez@ksu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1814-0047>

Oğuz ALPOĞLU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE Tarih ABD Yüksek Lisans
Öğrencisi, alpogluoguz@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-4879-9814>

Öz

Yaklaşık bin yıldır Türk yurdu olan Anadolu coğrafyasının merkezinde bulunan Ankara'nın sosyal ve iktisadi tarihi için mühim bir vesika olan 244 numaralı şer'ıye sicili H. 1254 – 1271 (M. 1838 – 1855) yıllarını kapsamaktadır. Bu defter Ankara Milli Kütüphanede ve İstanbul Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Meşihat tasnifinde bulunmaktadır. Özellikle Tanzimat Devri Ankara'sının bir panoramasını çizmesi hasebiyle defterde gerek toponimik gerekse antroponimik bilgiler tespit edilmiştir. Buna göre bahsi geçen dönemde Ankara'nın büyük çoğunluğunu Müslüman nüfus oluşturmakta, fakat Gayrimüslim unsura da rastlanmaktadır. Gayrimüslim unsur genellikle Hristiyan Ermeniler ve Rumlardan oluşmaktadır. Yine sicilden yararlanarak dönemin fiyat hareketlerini, ev, arsa, bağ bahçe satışlarını, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini, evlenme boşanma olaylarını, miras taksimini, kişilerin borçlarını, vergilerini ve vasi tayini gibi terekelere yansıyan bilimum hadiseler incelenebilir. Sultan Abdülmecid'in tahta cülusunu bildiren belge gibi merkezden gönderilen mühim evrakta defterde mevcuttur. Çalışmamızda geçen bütün bu bilgilerin XIX. asır Ankara'sının sosyo-kültürel tarihine önemli katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ankara, Şer'ıye Sicili, İçtima, İktisat.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 13.05.2019 / 02.08.2019

Künye Bilgisi: Söylemez, F. ve Alpoğlu, O. (2019). XIX. Asrın Ortalarında Ankara'nın İktisadi ve İçtimai Yapısı(244 Numaralı Ankara Şer'ıye Siciline Göre). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (2), 744-756. DOI: 10.33437/ksusbd.564216

Socio-Economic Structure of Ankara in the Mid-19th Century (According to Number 244 Court Record of Ankara)

Abstract

The court record of the number 232 (1838 - 1855) is an important source for the social and economic history of Ankara, which has been the Turkish homeland for nearly a thousand years and is located in the center of the Anatolia. This court record exists in the National Library of Ankara and the Presidential State Archives of Istanbul. In particular, since it portrays Ankara in the Tanzimat period, both the toponymic and anthropic information has been identified in the book. Accordingly, the majority of the population in Ankara consisted of Muslims but non-Muslims also existed. The non-Muslims generally consisted of Christian Armenians and Greeks. Also, it can be examined events such as the price movements of the period, house, land, garden sales, agriculture and livestock activities, marriage and divorce events, inheritance division, people's debts and taxes based on this court record. However, the important documents sent from the center such as the document indicating the enthronement of Sultan Abdülmecid also exist in the book. These findings have significant implications for the socio-cultural history of Ankara in the 19th century.

Keywords: Ottoman, Ankara, Court Record, Culture, Economic.

GİRİŞ

Ankara ismi çeşitli devirlerde Ankyra, Ankras, Angora, Engürüs ve Engürüye gibi farklı şekillerde kullanılmıştır. Fakat bu isimlerin hangi medeniyetler tarafından ne zaman kullanıldığı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ankyra'nın Grekçede gemi çapası anlamında kullanıldığını Grek tarihçisi Pausanias rivayet etmiştir. Bu isim aynı şekilde Bizans kaynaklarında da geçmektedir. Ayrıca Ankara'ya ait devrin sikkelerinde bir gemi çapasının varlığı en iyi ihtimalin bu olduğunu göstermektedir (Erdem, 1991: 201).

Malazgirt Zaferi'nden iki yıl sonra (1073) Selçuklular tarafından Ankara'nın fethedilmesiyle birlikte Türk hakimiyeti başlamıştır. Daha sonraki süreçte I. Haçlı Seferi sırasında istilaya uğramış olan Anadolu coğrafyası gibi Ankara'da da 1101'de Bizans hakimiyeti başlamıştır. Fakat bunun ne kadar sürdüğü bilinmemekle birlikte 1127'de Danişmendli Hükümdarı Emir Gazi'nin burayı fethettiği ve dolayısıyla şehrin kısa bir süreliğine Bizans hakimiyetinde kaldığı anlaşılmaktadır (Özaydın, 1991: 204). Köseadağ Savaşı (1243) ile başlayan süreçle Ankara tekrar Türk hakimiyetinden çıkmış ve Moğol tahakkümüne boyun

eğmiştir. 1341 yılı itibariyle İlhanlı valisi Hasan Celayir'in yerine vekil olarak bıraktığı Alâeddin Eretna bölgede bağımsızlığını ilan etmiş ve Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'da şehri ondan alarak (1354) Osmanlı idaresi altına sokmuştur. Timur ve Yıldırım Bayezid arasında meydana gelen Ankara Savaşı (1402) Timur'un kesin bir zaferi ile sonuçlanmış ve bölge tekrardan Osmanlı hakimiyetinden çıkmıştır. Çelebi Mehmed'in hem devleti hem de bu bölgeyi kontrol altına alması Fetret Devri olarak adlandırılan bu devrin sonunu getirmiştir (Özdemir, 1991: 205). Daha sonraki süreçte kesintisiz bir Osmanlı idaresine giren şehir hem Millî Mücadele'nin hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde birçok büyük devletin idaresi altında kalan Ankara farklı Türk hanedanlarının bölgedeki faaliyetlerinin merkezi konumundadır. Bu konumu itibariyle Selçuklular devrinde Konya, Kayseri ve Sivas üçgeni kadar olmasa da şehre önem atfedilerek imar ve inşasına çalışılmıştır. Zaten Anadolu coğrafyasının mamur hale geldiği devir olarak tarihçiler arasında kabul edilen üç devirden ilki Roma, ikincisi Selçuklu ve üçüncüsü ise Cumhuriyet devri Türkiye'sidir. Bu üç devre Osmanlı'nın dahil edilmemesinin sebebi onun Batı Anadolu'da kurulması, fetihlerini gaza ideolojisi ile temellendirerek yönünü Avrupa'ya çevirmesi ve kendisinden önce bölgede kurulan Türk hanedanlarının Anadolu coğrafyasını yeterince mamur hale getirmiş olması gösterilebilir.

244 NUMARALI ANKARA ŞER'İYE SİCİLİ

Çalışmanın temelini oluşturan 244 numaralı sicil defteri 6 Ekim 1838'te başlamakta ve 22 Ocak 1855'te son bulmaktadır. Ankara Milli Kütüphanede 1995 yılında çekilmiş eski bir kopyası olmasına rağmen, bu kopyanın eksik ve renksiz olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı devlet arşivlerinden defterin tekrar çekilmesi talep edilip eksikler tamamlanmıştır. Devlet arşivleri bünyesindeki Osmanlı arşivi meşihat tasnifinde Ankara ile ilgili toplam 877 tane kayıt mevcuttur. Bu sicillerin birçoğu yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışılmıştır.

244 numaralı Ankara sicili ciltli, sırtı siyah meşin, satırları kahverengi ve pondizot bez kaplıdır. Kapağında sadece tasnif yeri ve numarası vardır. İlk belge birinci sayfadan başlamakta ve defterde hiç boş sayfa bulunmamaktadır. Toplamda 133 sayfa ve 187 belgeden oluşan sicilde başlangıç tarihi 15. belgeden, bitiş tarihi ise 177. belgeden alınmıştır. Defterin bazı silik yerleri dışında fazla tahrip olmadığı, okunması rahat ve ağırlıklı olarak rika yazı ile kaleme alındığı tespit edilmiştir.

Defterin muhtevası ise diğer bütün sicillerde olduğu gibi döneminin siyasi, içtimai, iktisadi ve kültürel hayatına ışık tutmaktadır. Ayrıca sicildeki belgelerde alacak-verecek ve vergi miktarları, alım-satım, tereke ve vasî tayinleri ile ilgili

kayıtların yanı sıra, görev tevcihleri ve görevden aziller gibi atamalarla ilgili hükümler, boşanma, nafaka ve mehir ile ilgili davalar yer almaktadır.

Sicilde Geçen Yer Adları

Hem bir kâdının idari bölgesini hem de o bölgeyi tanımlayan coğrafi yeri ifade etmek için kullanılan kaza terimi, bugünkü anlamda ilçenin karşılığıdır. Kaza yönetimi eskiden beri Türk İslam devletlerinde mevcut olmasına rağmen, XVII. asırda bir yönetim birimi olarak belirginleşmiştir (Baykara, 2002: 119). Sicilden tespit edilen sekiz tane kaza ismi Ankara'nın bütün yerleşim yerlerinden ziyade, şehrin belirli kısımlarına ait olduğu aşıkardır.

Karye sözlükte köy manasına gelmektedir. Köy ise “mahalle, semt, sokak, yöre” anlamındaki Farsça küy kelimesinden türemiştir (Gümüşçü ve Küçükbaşcı, 2016: 85). 244 numaralı Ankara şer'îye sicilinde zikredilen on altı tane karyede merkezdeki kâdının birer naibinin olduğu tespit edilmiştir. Bu naip kâdından sonra kayıtlarda zikredilmiştir.

Mahalle sözlükte, şehir ve kasabanın kısımlarından her biri için kullanılan bir tabirdir (Sami, 2012: 1304). Osmanlı mahallelerini genelde belirli bir etnik ve dini kimlik çerçevesinde oluşan, insanların birbirini tanıdığı, güvendiği, her türlü ticari ve sosyal münasebette bulunduğu küçük yerleşim yerleri olarak tanımlanır (Ergenç, 1984: 69). Sicilde geçen mahalle isimlerinin sadece bir tanesinin Gayrimüslim mahallesi ve geri kalan beş tanesinde ise Müslümanların yaşadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bu devirde Ankara nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslümanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Zaten tereke kayıtlarında geçen isimlerde bunu teyid etmektedir.

244 numaralı Ankara sicilinde tespit edilen yer isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kaza İsimleri: Korupazar-1 Nalluhan Kazası, Karahisar-1 Nalluhan Kazası, Korupazar Kazası, Nalluhan Kazası, Karahisar Kazası, Urmuş Kazası, Mihaliççık Kazası ve Ekin Kazası olmak üzere sekiz aded kaza ismi tespit edilmiştir.

Karye İsimleri: Akdere Karyesi, Kızılöz Karyesi, Çayır Karyesi, Emir Sultan Karyesi, Eymür Karyesi, Emir Süleyman Karyesi, Karaköy Karyesi, Câir Karyesi, Suvirân Karyesi, Nalludere Karyesi, Kulu Karyesi, Kozlu Karyesi, Koyunağılı Karyesi, Muncûsûn Karyesi, Çeki Karyesi ve Haramî Karyesi olmak üzere on altı aded karye ismi tespit edilmiştir.

Mahalle İsimleri: Ali Ağa Mahallesi, Nasuh Paşa Mahallesi, Ali Bey Mahallesi, Beyli Mahallesi, Yazı Mahallesi ve bir aded Gayrimüslim mahallesi olarak da Kefere Mahallesi tespit edilmiştir.

Şahıs İsimleri ve Unvanlar

İncelenen defterden anlaşıldığı kadarıyla Ankara nüfusunun ekserisi Müslümanlardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bir tane de Gayrimüslim mahallesi tespit edilmiştir. Şahıs isimleri, unvan ve lakaplar da bu doğrultuda dini ve milli gelenekler çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bilgi bize kişilerin mensup oldukları dini zümrelerin belirlenmesi ve gerek müslim gerekse Gayrimüslim halkın dini değerlerine olan bağlılıklarını göstermektedir. Örneğin Hz. Muhammed'in, çocuklarının ve sahabelerinin isimleri Müslüman kesimde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca mühtediler için sık kullanılan Abdullah ismi de sicilde yirmi altı farklı yerde yer almaktadır. Tek ölçüt bu olmamakla birlikte yine de dönemdeki ihtida hareketleri hakkında bilgi sağlaması açısından da önemlidir. Gayrimüslimler ise yine kendi dini ve milli kimlikleri çerçevesinde bugün bile hâlâ kullanılan isimleri tercih etmişlerdir.

Müslüman isimlerinin "Ağa, El-hac, Es-seyyid ve Molla" gibi unvanları aldığı görülmektedir. Ağa (Atmaca Ahmed Ağa) unvanından halk arasında sayılan ve sözü geçen kişiler (AŞS 244, 6/11/112/113/129/133), El-hac (el-hâc Hasan Bey) unvanından hac ibadedini yerine getirmiş olan kişiler (AŞS 244, 3/7/9/10/12/17/18/20) Es-seyyid (Es-seyyid Ahmed Ağa) unvanından Hz. Muhammed'in soyundan gelenler ve molla (el-hac Molla Mahmud Ağa) unvanından ise medrese tahsili görmüş ya da ulema sınıfına mensup kişiler (AŞS 244, 9/10/12/17/99/109) olduğu anlaşılmaktadır.

Belgelerde Müslüman bir kişinin oğlundan bahsedilirken "bin" ve "ibn" ibareleri Mustafa bin el-hâc Ömer (AŞS 244, 94) ve Hisse-i ibni's-sağire Ahmed (AŞS 244, 130) örneklerinde olduğu gibi kullanılmıştır. Belgelerde geçen "veled" ibaresinin İsmail veled-i Salih (AŞS 244, 66) ve Artin veled-i Toros (AŞS 244, 128) örneklerinde görüldüğü gibi hem Müslim hem de Gayrimüslim çocukları için kullanılmıştır. Aynı şekilde Fâtıma binti Mehmed (AŞS 244, 90) ve Âişe binti Ahmed (AŞS 244, 93) örneklerinde olduğu gibi "kızı" anlamında da "binti" tabirinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte araştırmanın sınırlarını aşmamak için ikişer örnekle iktifa edilmiştir.

Sicilde tespit edilen şahıs isimleri şöyledir:

Müslüman erkek isimlerini Muhammed, Ahmed, Mehmed, Kâsım, Mustafa, Abdullâh, Hasan, Hüseyin, Mahmud, Davud, Ali, Fevzi, İbrahim, İsmail, İshak, Süleyman, Yusuf, Halil, Emin, Salih, Numan, Bekir, Memiş, Selim, Osman, İbrahim Edhem, Mehmed Emin, Kanber, Sadri, Mehmed Ali, İbrahim Nâbi, Abdurrahmân, Abdülhalim, Mehmed Hüseyin, Kânî, Akif, Ayaz, Âtıf, Ali Ekber, Mecnun, Ömer, Vâsıf, Hâtem, Nazif olarak sıralamak mümkündür.

Müslüman kadın isimleri ise Fatıma, Âişe, Cemile, Emine, Habibe, Hadice, Zeynep, Nazlı, Halime, Ünzile, Esma, Sâlime olarak sıralamak mümkündür.

Gayrimüslim erkek isimleri Artin, Bağdisâr, Evronos, Bogos, Karagöz, Toros, Agop, Karabet, Markoz, Avok, Kirkor, Korok, Makaryos olarak tespit edilirken, Gayrimüslim kadın olarak sadece Meryem ismine rastlanmıştır.

Tereke Kayıtları

Araştırmanın dayandığı 244 numaralı Ankara sicilinde toplamda yetmiş adet tereke kaydına rastlanmıştır. Bunların altmış iki tanesi Müslümanlara geriye kalan sekiz tanesi Gayrimüslimlere aittir. Müslümanlara ait olan terekelerin dördü, Gayrimüslimlere ait olanların ise sadece bir tanesi kadınlarındır. Bunların dışında üç tane tereke sahibinin de herhangi bir vârisi olmadığından ötürü mallarının devlet hazinesine aktarıldığı ve toplam değerlerinin 16.298 kuruş² olduğu tespit edilmiştir (AŞS 244, 111/149/156). Tereke kayıtlarından XIX. yüzyılın ortalarında Ankara'da evlilikle ilgili bazı bilgilere ulaşmakta mümkündür. Söz konusu dönemde Ankara'da tek eşliliğin yaygın olduğu görülmektedir. Ancak kısmen de olsa çok eşliliğe rastlanmaktadır.

Terekelerdeki malların ev ve mutfak eşyası, yiyecek içecekler, giyim eşyası, takı çeşitleri, tarım aletleri, silahlar, büyük ve küçükbaş hayvanlar ile, arsa ve bağ gibi gayrimenkullerden oluştuğu görülmektedir.

Ev ve Mutfak Eşyaları

Çalışılan kadı sicilindeki tereke kayıtlarında ev eşyasının tasviri veya değerini belirtmek için diğer bütün sicillerde olduğu gibi cedit (yeni), köhne (eski), müsta'mel (az kullanılmış), kebir (büyük), sağır (küçük) ve memlû (doldurulmuş) gibi Arapça kökenli sıfatlar kullanılmıştır. Eşyaların değeri ve biçimi nispetinde ailelerin sosyal ve iktisadi durumunu hakkında tespitlerde bulunmak mümkündür.

XIX. asır Ankara'sında hane halkının kullanmış olduğu ev eşyası genel olarak herkesin gündelik hayatta kullandığı mefruşat ile mutfak malzemesinden ibaret olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra terekelerden halkın tüketimi, yiyecek ve içecek türleri de tespit edilmiştir. Ev eşyası olarak yatak yorgan takımları, minder, seccade, şamdan, mum, kap kacak takımları olarak sayılabilir.

Yatak takımı: Yorganın 3 adedi 120 kuruş, müsta'mel yorganın 4 adedi 60 kuruş, köhne yorgan 30 para³ 11 kuruş, köhne sağır yorgan 5 kuruş, cedit yorgan 30 kuruş, basma yorgan 20 kuruş ve Kırım yorganı 1 kuruştur. Cedit yastığın 3 adedi 20 kuruş, memlû yastığın 4 adedi 50 kuruş, köhne memlû yastığın 11 adedi 15 kuruş, müsta'mel memlû yastığın 11 adedi 35 kuruş, küçük yastık 7 kuruş, harîr yastık yüzünün 3 adedi 6 kuruş ve yatağın 2 adedi 100 kuruştur. Şilte 25

² Osmanlılar zamanında kesilen paralardan birinin adıdır. Gümüş sikke anlamında kullanılan bir tabirdir. Bk. Pakalın, 1983, s. 326.

³ Kuruşun kırkta birine ve eskiden basılmış olan sikkelere verilen addır. Bk. Pakalın, 1983, s. 752.

para 16 kuruş, cedid şiltenin 3 adedi 40 kuruş, köhne memlû şilte 25 kuruş, müsta‘mel şiltenin 3 adedi 30 kuruş ve cedid basma şilte 12 kuruştur. Döşeğin 2 adedi 70 kuruş, köhne memlû döşeğin 3 adedi 30 kuruş, döşek çarşafının 2 adedi 15 kuruş ve döşek yüzü 30 kuruştur⁴.

Minderin 2 adedi 17 kuruş, köhne minder 9 kuruş, köhne memlû minderin 2 adedi 25 kuruş, yapağı minder 10 kuruş, harîr minderin 5 adedi 38 kuruş, ufak minder 18 kuruş ve minder yüzü 10 kuruştur. Tahta sandığın 2 adedi 6 kuruş, köhne tahta sandık 3 kuruş, sağır tahta sandık 10 kuruş, meşin sandık 10 kuruş ve servi sandık 91 kuruştur.

Seccadenin 3 adedi 30 kuruş, halı seccade 15 kuruş ve halı samur ise sadece 1 tane vardır ve fiyatı yazılmamıştır. Kilimin 4 adedi 120 kuruş, cedid kilim 40 kuruş, Türkmen kilimi 1 aded kaydedilmiş fakat fiyatı belirtilmemiş ve imân kilimi ise 25 kuruştur. Sicilde sadece bir terekede tespit edilen Kur’an-ı kerim mushaf-ı şerif (AŞS 244, 107) olarak belirtilmiş ve 80 kuruş fiyat biçilmiştir.

Hane aydınlatması için kullanılan şamdan ve mumlar diğer ev eşyası gibi her terekede yoktur. Tespit edilenlerin fiyatları ise şu şekildedir: Şamdan 30 kuruş, kebir şamdanın 2 adedi 25 kuruş, pirinç şamdan 10 kuruş, mumun kilesi ise 6 kuruştur.

Sicilde mutfak eşyası olarak nuhâs (bakır) tencere, nuhâs sahan, nuhâs sini, sim kaşık, kahve takımı, çubuk takımı, bakraç, heybe, pekmez tavası ve leğen tespit edilmiştir. Onların fiyat ve türleri de şu şekilde tespit edilmiştir.

Nuhâs tencere 7,5 kuruş, kebir kapaklı sahan 10 para 11 kuruş, köhne nuhâs sahan 4 kuruş, nuhâs sini 5 para 7 kuruş, sim (gümüş) kaşık takımı 136,5 kuruş (AŞS 244, 149), kahve takımı 36 kuruş, çubuk takımı 30 kuruş, kebir bakraç 1 aded, nuhâs bakraç 20 para 14 kuruş, köhne nuhâs bakraç 20 para 14 kuruş, köhne al leğen 25 para 16 kuruş, büyük leğen 1 kuruş, heybenin 2 adedi 6 kuruş, köhne heybe 8 kuruş, sağır heybe 7 kuruş, meşin heybe 3 kuruş, müsta‘mel heybe 10 kuruş, eyer heybesi 14,5 kuruş ve kebir pekmez tavasının 2 adedi 206 kuruştur.

Yiyecek ve içecekler: Pekmezin 40 kilesi⁵ 200 kuruş, pekmez küpünün 2 adedi 2 kuruş, duhânın (tütün) 1 kilesi 6 kuruş, nargile 41 kuruş, sim nargile 100 kuruş, köhne nargile 8 kuruş, hıntanın (buğday) 50 kilesi 1000 kuruş, mevcut hınta 15 para 40 kuruş, tohumluk hıntanın (ekilmiş buğday) 6 kilesi 90 kuruş, mevrû kırık hıntanın 5 kilesi 100 kuruş, darının 1 kilesi 4 kuruş, çeltiğin 4 kilesi 200 kuruş, çeltiğin 3 kilesi 25 kuruş, tohumluk çeltiğin 60 kilesi 60 kuruş, çeltik

⁴ Her terekede fiyatlar farklılık arz ettiğinden ötürü burada ortalama değerler alınmış olup daha ayrıntılı bilgi için ilgili tezin transkriptine bakınız.

⁵ Hububat ölçüğü olarak kullanılan bir tabirdir. İstanbul ve İbrail gibi farklı çeşitleri vardır. İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre 18-20 okka, ortalama 25 kilo, İbrail kilesi ise 70-80 okka, ortalama 100 kilodur. Bk. Pakalın, 1983, s. 281.

kalburunun 60 adedi 360 kuruş, şa'irin (arpa) 25 kilesi 500 kuruş ve nân-ı azizin (ekmek) kilesi 28 kuruştur.

Kılıç ve Tüfekler

Sicil kayıtlarında çeşitli silahlara da rastlanmıştır. Bunların tür ve fiyatları şu şekildedir: Kılıç 45 kuruş, cedid kılıç 40 kuruş, müsta'mel kılıç 20 kuruş, köhne kılıç 15 kuruş, nâmlı kılıç 10 kuruş, tüfeğin 2 adedi 30 kuruş, köhne tüfek 1 kuruş 10 para, tüfek taşının 193 adedi 6 kuruş, tüfek torbası 15 kuruş ve eczâlû tüfek 100 kuruştur.

Giyim Eşyaları

Ayakkabılar: Köhne çarık 6,5 kuruş, çarık ipi 4 kuruş, çizme 13,5 kuruş ve çorap 3 kuruş 30 paradır.

Başa giyilen giysiler: Molla başlığı 25 kuruş, münakkaş başlığın 8 adedi 16 kuruş, sim başlık 21 kuruş 10 para, altın başlığın 30 adedi 150 kuruş, köhne fes 1 kuruş, cebe şalın 2 adedi 20 kuruş, müsta'mel beyaz çiçekli şal 12,5 kuruş, İngiliz şalının 4 adedi 100 kuruş, münakkaş yemeninin 2 adedi 10 kuruş, yazma yemeninin 5 adedi 25 kuruş ve pullu yemeni 20 kuruştur.

Entari ve Hırkalar: Köhne kısa entari 3 aded fiyatı belirtilmemiş, müsta'mel entari 130 kuruş, ufak sabî entarisinin 4 adedi 30 kuruş, sarâyî entari 150 kuruş, hırka 27 kuruş, müsta'mel basma hırka 10 kuruş, kısa merinos hırka 20 kuruş, basma hırka 10 kuruş, müsta'mel basma hırka 5 kuruş, beyaz hırka 16 kuruş ve meşin hırka 21 kuruştur.

Kuşaklar: Kuşak 20 para ve sim kuşak 537 kuruş 20 paradır.

Üst giysileri: Şalvar 5 kuruş, cedid basma şalvarın 3 adedi 30 kuruş, beyaz basma şalvarın 2 adedi 15 kuruş, köhne şalvar 2 kuruş, köhne sim şalvar 15 kuruş, çuha şalvar 30 kuruş, kıl şalvar 10 kuruş, pantolon 21,5 kuruş, çuha setre⁶ 43 kuruş, ceket 50 kuruş, gömleğin 3 adedi 15 kuruş, köhne gömleğin 2 adedi 6 kuruş, kırmızı beyaz gömleğin 15 adedi 75 kuruş, harîr gömlek 15 kuruş, müsta'mel gömleğin 2 adedi 10 kuruş, Acem gömleği 4,5 kuruş, tülbent oyalı gömleğin 2 adedi 20 kuruş, gömlek ve yelek 31 kuruş, gömlek bezi 10 kuruş ve kırmızı bez donun 2 adedi 20 kuruştur.

Tarım ve Hayvancılık

XIX. asırda Ankara'nın iktisadi hayatında tarım ve hayvancılık vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Çünkü bu tarihlerde Ankara henüz tam manasıyla şehirleşmiş bir bölge değil, aksine köylü yaşam tarzının belirgin olarak göze çarptığı bir yerdir. Bundan ötürü gerek tarım gerekse hayvancılık alanında Ankara halkı dönemin gerektirdiği ölçüde tarım aletlerini kullanmıştır. Söz konusu sicildeki

⁶ Düz yakalı, önü tek ilikli, çuhadan yapılmış elbise. Bk. Devellioğlu, 2012, s. 1103.

terekelerden şu zirai malzemeler tespit edilmiştir. Kazmanın 2 adedi 10 kuruş, köhne kazma 4 kuruş, bel ve kazma 15 kuruş, saban takımının 2 adedi 30 kuruş, saban demiri 15 kuruş, orak 5 kuruş, kebir nacak 30 kuruş, köhne kazma 4 kuruş, kazmanın 2 adedi 10 kuruş, çapa 5 kuruş, köhne çapanın 3 adedi 2 kuruş 20 para, köhne demir çapanın 3 adedi 2 kuruş 20 para, bostan çapasının 2 adedi 6 kuruş, keser, testere ve burguya ise 45 kuruş (AŞS 244, 173) olarak topluca değer biçilmiştir.

Bu dönemde Ankara halkının hem zirai faaliyetler hem de binek ve taşımacılık için beslemiş oldukları küçük ve büyükbaş hayvanların cins ve fiyatları ise şu şekilde tespit edilmiştir. Mandıra öküzünün çifti 500 kuruş, kara sığır ineğin çifti 300 kuruş, öküzün 5 adedi 500 kuruş, bir adet öküz 110 kuruş, öküz derisi 10 kuruş ve öküz yularının 42 adedi 18 kuruştur. Manda düvesi 200 kuruş, manda yavrusu 50 kuruş, kara sığır inek buzağının 3 adedi 120 kuruş, kara sığır inek 100 kuruş, bir adet kara sığır inek 50 kuruş ve sığırın 50 adedi 3400 kuruştur. Küçükbaş hayvanlar ise; ganemin (koyun) 56 adedi 1232 kuruş, keçinin 225 adedi 4050 kuruş ve koyun ve bir adet keçi de 1000 kuruştur (AŞS 244, 106). Bunların dışında arıcılıkta Ankara'da rağbet gören hayvancılık alanı olduğu terekelerdeki mebzul miktarda arı kovanından anlaşılmaktadır. Onların fiyatları ise şu şekilde tespit edilmiştir. Arı kovanının 5 adedi 50 kuruş, zünbûr kovanının 4 adedi 60 kuruş ve aselin (bal) kilesi ise 4,5 kuruştur.

Ziynet Eşyaları

244 numaralı Ankara şer'iyeye sicilinde tespit edilen ziynet eşyaları altın ve gümüşten ibarettir. Genel itibariyle kadınlara ait olan terekelerde rastlanılmıştır. Korupazar-ı Nalluhan Kazası Nasuh Paşa Mahallesi sakinlerinden Hüseyin kızı Fatma'nın ve aynı kazanın Ali Ağa Mahallesi sakinlerinden Mehmet kızı Fatma'nın terekeleri (AŞS 244, 113/179) bu konuda dikkat çekmektedir. Tespit edilen altın ve gümüş fiyatı ve cinsleri ise şu şekildedir: Altın küpe 100 kuruş, zer (altın) küpe 74 kuruş, köhne altın küpe 21 kuruş 20 para, altın burma 20 kuruş, Konstantiniye altını 75 kuruş, altın başlığın 30 adedi 150 kuruş, sim (gümüş) bilezik 20 kuruş, sim saat 92,5 kuruş, sim dirhemin 32 adedi 44 kuruş, sim zırhın 5 adedi 80 kuruş ve halhalın tanesi 50 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Evlilik

244 numaralı Ankara şer'iyeye sicilinde evlilikle ilgili sadece üç tane belge tespit edilmiştir (AŞS 244, 122/146/187). 122. belge; Ankara Eyaleti mutasarrıfı Abbas Paşa'ya, defterdarı Mehmet'e ve eyaletteki bazı vilayet kaymakamlarına evlilik hakkında yazılan emirleri içermektedir. 146. belge; on sekiz seneden beri kayıp olan Nalluhan Kazası Nalludere Karyesi ahalisinden Kara İsmail oğlu Emin'in zevcesi Ayşe'ye Şam civarından vefat haberi geldiği için, dört ay sonra Halil oğlu Mehmet'le evlenme talebiyle mahkeme önüne gelmiş ve bu olaya Ali Ağa câmisi hatibi Mehmet Efendi, müteveffanın kardeşleri Ali Osman, Süleyman

ve karye muhtarı Mustafa Ağa'nın şahit olduklarından dolayı hatun kişinin evlenmesine izin verilmesi ve 187. belge de; Korupazar-ı Nallu Kazası Harami Karyesi sakinlerinden İbrahim kızı Emine'nin aynı karye ahalisinden Mehmet oğlu Hüseyin ile evlenmesine izin verilmesine dairdir.

Mehir (mehr) sözlük anlamı olarak "ücret" demektir. Terim anlamı olarak ise evlilik esnasında erkeğin kadına vermesi gereken para ya da malı ifade etmek için kullanılır (Aydın, 2003: 389). Mehr-i misil, mehr-i muaccel, mehr-i müeccel ve mehr-i müsemma, olmak üzere dörde ayrılır (Pakalın, 1983: 444). 244 numaralı Ankara şer'iyeye sicilinde kırk dokuz tane mehir kaydına rastlanmıştır. Bunların çoğunluğu tek eşlilik yapmış olanlara aitken, sadece altı tanesi çok eşlilerindir. Çok eşlilikteki mehir miktarları ise ilk eşe ne kadar mehir belirlenmişse ikinci eş de aynı miktarda mehir verildiği görülmektedir (AŞS 244, 101/145/169/174). Fakat bunun sadece iki tane istisnasının olduğu saptanmıştır (AŞS 244, 90/99). 90. belgedeki mehir miktarları ilk eşe 183 kuruş verilmesine rağmen, ikinci eş 250 kuruş verildiği tespit edilmiştir. 99. belgede ise Ayşe, Zeynep ve Emine adlı üç eşi olan Mustafa oğlu Mehmet'in bu eşlerin hepsine farklı miktarda mehir verdiği tespit edilmiştir. Bunun sebebi de merhumların ölmeden önce eşlerine verilecek olan mehir miktarını belirlememesinden dolayı olabilir. Çünkü her iki terekede de borç olarak yazılan mehir miktarları merhumların toplam mallarından düşülerek saptanmıştır.

Mehir miktarının belirlenmesinde kişilerin ekonomik durumlarının yanı sıra örf ve adedler de etkili olmuştur. Hanefi ve Maliki fıkhına göre mehrin asgari bir sınırı olmasına rağmen, ki bu da Hanefilerde 10, Malikilerde 3 dirhem gümüş miktarı paraya denktir, Şafi ve Hanbeli fıkhı bu hususta bir sınır belirlememiştir (Aydın, a.g.e: 390). Terekelerden elde edilen veriler doğrultusunda belirlenen mehir miktarları ise 50 kuruş (AŞS 244, 161) ile 929,5 kuruş (AŞS 244, 180) arasında değişmektedir.

Vergiler

Resm-i âdi: Ulufe gününün dışındaki günlerde elçi kabulü merasiminde alınan vergidir (Pakalın, 1983: 39). Sicildeki terekelerde sadece dört kayıta rastlanılan bu vergi şu miktarlarda sırasıyla 115, 19.118, 29 ve 22,5 kuruş olarak tespit edilmiştir (AŞS 244, 144/151/159/161).

Resm-i arûs: Evlenen kadınların erkeklerinden alınan vergidir. Bu vergi, evlenen kızın Müslim, Gayrimüslim ya da dul olup olmamasına göre belirlenmektedir. Sicildeki belgelerin on dokuz farklı yerinde tespit edilen bu verginin miktarı ise asgari 9.5 kuruş (AŞS 244, 183), azami 715 kuruş (AŞS 244, 173) olarak tahsil edilmiştir. 183. belgede ismi belli olmayan terhis olmuş bir askerin Korupazar-ı Nallı Kazasına giderken vefat etmiş olmasından dolayı bu miktarda bir vergi alınmış olabilir. Fakat 173. belgede ki tereke sahibinin Korupazar-ı Nallı Kazası müftüsü Mustafa Efendi oğlu Abdüsselam adlı kişi

olması ve terekesinde de bir hayli fazla malın olmasından dolayı vergi miktarı bu denli artmıştır.

Resm-i bâc ve resm-i damga: Herhangi bir sancağa dışarıdan gelen bir malın orada satılmayıp transit bir şekilde başka bir yere nakledilmesinden dolayı alınan vergidir. Damga vergisi ise sancaktaki pazarlarda satılan mallardan alınana ürün vergisidir (Ünal, 2011: 666). Sicildeki bu vergi türlerinin hangi mallardan ne miktarda alınacağı ise şu şekilde belirtilmiştir. At ile taşınan saman yükünden 3 para, eşek ile taşınan saman yükünden 2 para, at ile taşınan odun yükünden 2 para, eşek ile taşınan odun yükünden 1 para, at ile taşınan kömür yükünden 3 para, eşek ile taşınan kömür yükünden 2 para, at ile taşınan yaş üzümünden 8 para, eşek ile taşınan yaş üzümünden 5 para, at ile taşınan meyve türlerinden 6 para, eşek ile taşınan meyve türlerinden 4 para, satılan her bir kuruşluk pekmezden 1 para, at ile taşınan bostan (kavun-karpuz) yükünden 6 para, eşek ile taşınan bostan (kavun-karpuz) yükünden 5 para, her bir kuruşluk zeytin ve pirinçten 1 para, deve ile taşınan tuzdan 15 para, at ile taşınan tuzdan 10 para, eşek ile taşınan tuzdan 5 paradır (AŞS 244, 132).

Resm-i kısmet: Vefat eden kişilerin terekeleri tespit edildikten sonra toplam meblağdan alınan harçtır (Pakalın, 1983: 30-31). 244 numaralı Ankara sicilinde kırk altı farklı belgede geçen bu verginin miktarı asgari 6,5 kuruş (AŞS 244, 155), azami 612 kuruş (AŞS 244, 145) olarak tahsil edilmiştir. 145. belgede ki vergi miktarının bu denli çok olmasının sebebi Nallıhan Kazası Akdere Karyesi sakinlerinden Kemal oğlu Ali Ağa adlı kişinin terekesinden tahsil edilmiş olmasıdır. Buna nazaran 155. belgedeki tereke sahibi ise lağımçı İbrahim adlı kişidir ve kendisi aslen Kayserili olup Nallıhan Kasabası'nda misafirken vefat etmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nde vergi tahsili yapılırken kişilerin maddi durumlarına azami ölçüde dikkat edildiğinin bir göstergesidir.

Resm-i ihtisap: Çarşı pazarlarda ayıplı mal satan ve terazide hile yapıp alıcıyı kandırmaya çalışan esnafın tespit edilmesi ve cezalandırılması ile ilgilenen muhtesiplerin aldığı vergidir. İlk zamanlarda kırkta bir oranında alınan bu vergi daha sonraları değişik oranlarda alınmaya başlanmıştır (Pakalın a.g.e: 43). Sicilde hangi maldan ne miktarda ihtisap alınacağı şu şekilde tespit edilmiştir. Koyun, keçi, camış ve eşekten, yorgan çuvalı, torba, çuval, tiftik ve yapağıdan, ayakkabıcıların sattığı her ayakkabı ve terlikten, çarşıda satılan sebze ve meyveden kuruşta birer para, fakat kereste ve kereste çeşitlerinin her birinden kuruşta iki para alınması istenmiştir (AŞS 244, 132).

Sonuç

Çalışmada ortaya konulduğu üzere, 244 numaralı Ankara sicilindeki toplam 187 belgenin 70 tanesi tereke kayıtlarından, bir tanesi vakfiye suretinden ve geri kalanlar ise merkezden gönderilen emir ve kayıtlardan oluşmaktadır. Çalışmanın dayandığı sicilin tarihi erken Tanzimat devrine denk geldiğinden ötürü belgelerde

bu devre ait hususların varlığı tespit edilmiştir. Bu hususlar genelde yeni düzenin uygulanması ve vergi miktarlarının bildirilmesi ile alakalıdır. Örneğin 132. belgede geçen vergi miktarları Tanzimat devri usullerinin bariz göstergesidir.

Sicilde sekiz tane kaza, on altı tane karye ve bir tanesi Gayrimüslim mahallesi olmak üzere toplam altı tane mahalle tespit edilmiştir. Sicilde ismi geçen yer isimlerinin bazılarında bugünün Ankara'sında da rastlamak mümkün olduğundan tarihsel bir süreklilikten bahsedilebilir.

Çalışmada Müslüman halkın genelde dini mahiyetteki isimleri tercih ettiği çok açıktır ki bu da onların dini kimliklerine olan hassasiyetlerini göstermektedir. Şahıs isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla şehirdeki halk Türkler, Ermeniler ve Rumlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda gerek şahıs gerekse mahalle isimlerinden söz konusu dönemde Ankara'da yaşayan ahalinin büyük ekseriyetinin Müslüman olduğu kalan kısmının ise Gayrimüslimlerden oluştuğu söylenebilir. Bu insanların birbirleri ile her türlü ticari münasebette buldukları terekelerdeki alışveriş kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, terekelerdeki kayıtlar Ankara'da yaşayanların sosyal, kültürel ve ekonomik durumları hakkında önemli çıkarımla yapılmasına olanak sağlamıştır. Buna göre, tereke kayıtlarında ölenlerin mallarından alınan resm-i kısmet miktarları arasındaki büyük farklar söz konusu kazada çok zenginler ile fakirlerin bir arada yaşamış olduğu göstermektedir. Hakeza mehir miktarları arasındaki önemli farklar da yine dönemin Ankara'sının halkının ekonomik durumunu ortaya koyması açısından kayda değerdir. Söz konusu kayıtlardan bu dönemde Ankara'da sosyal hayatta tek eşliliğin hakim olduğu ancak az sayıda olsa çok eşliliğin de olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca tereke kayıtları içerisinde ev ve mutfak eşyası, çeşitli sayıda giyim eşyası, gümüş ve altından yapılan takılar, büyük ve küçükbaş hayvanlar, dükkân, bağ ve bahçe gibi gayrimenkuller yer almaktadır. Bu kayıtlardan insanların maddi durumları hakkında bilgi edinilebileceği gibi, bu yüzyıl içerisindeki fiyat hareketleriyle ilgili bilgi edinmekte mümkündür. Netice itibarıyla, Osmanlı Arşivi'nde ve Milli Kütüphane'de mevcut olduğu tespit edilen, 1838-1855 yılları arasında kapsayan 244 numaralı Ankara şer'iyeye sicili temelinde yapılan bu çalışmada ihtiva ettiği bilgiler dolayısıyla söz konusu sicilin XIX. asır Ankara'sının iktisadi, içtimai ve kültürel yapısı için kaynak olarak önemi ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

Ankara Şer'iyeye Sicili (AŞS), Defter No: 244.

Araştırma ve İncelemeler

Aydın, Mehmet Akif (2003), **Mehir**, DİA, C. 28, Ankara, ss. 389-391.

Baykara, Tuncer (2002), **Kaza**, DİA, C. 25, Ankara, ss. 119-120.

- Devellioğlu, Ferit (2012), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Erdem, Sargon (1991) **Ankara**, DÍA, C. 3, Ankara, ss. 201-203.
- Ergenç, Özer (1984), **Osmanlı Şehirlerindeki “Mahallenin” İşlev ve Nitelikleri Üzerine**, Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul, ss.69-78.
- Gümüşçü, Osman ve Küçükbaşcı, M. Sabri (2016), **Köy**, DÍA, C. Ek-2, Ankara, ss. 85-87.
- Özaydın, Abdülkerim (1991), **Ankara (İslami Dönem)**, DÍA, C. 3, Ankara, ss. 203-204.
- Özdemir, Rifat (1991), **Ankara (Osmanlı Devri)**, DÍA, C. 3, Ankara, ss. 205-209.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sami, Şemseddin (2012), **Kâmus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Ünal, Mehmet Ali (2011), **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul.